

PARA BİRLİĞİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Nazım EKREN*

Uluslararası parasal sorunlar, temelde, uluslararası para sisteminin sorunlarıdır. Dış ödemelerde denge sorunu, uluslararası likidite sorunu ve güven sorunu sistemin temel sorunları olarak kabul edilebilir. Tarihin monetarist yorumu dikkate alındığında, uluslararası parasal sorunların çözümlenmesinde, genel olarak, üç yaklaşımın ileri sürüldüğü görülecektir. Birincisi, altın döviz sistemi ya da anahtar para sistemi olarak bilinen ve tek dünya yaklaşımının karşılığı olan dolar standardıdır. İkincisi, döviz kontrolleri ve dalgalanan kurlar şeklinde gelişen ulusal devletlerin tepkilerinde kendini gösteren yaklaşımdır. İlk iki yaklaşımın sorunları çözmede etkin olamaması, üçüncü bir yaklaşımı gündeme getirmiştir. Bu, çok uluslu bölge organizasyonu yaklaşımıdır. Bölgesel düzenlemelerle ilgili iki model vardır: Serbest ticaret alanı modeli ve optimum para alanı modeli.

Optimum para alanları teorisinin temelleri Mundell tarafından ortaya konmaya çalışılmıştır. Mc. Kinnon ve Kenen'in de bu konuda önemli katkıları olmuştur. Optimum para alanları kavramı, Bölgesel Para Birliği (Monetary Union) ya da Bölgesel Para Bütünleşmesi (Monetary İntegration)'nin teorik yapısını oluşturmaktadır. Belki de kendisiyle ilgili en önemli testin (Avrupa Para Birliği) ortaya konulduğu bir dönemde, optimum para alanı teorisinin, kısa da olsa, bir değerlendirmesini yapmak faydalı olacaktır.

1969 Kasım'ında Lahey'deki konferansta, altı devlet başkanı tarafından alınmış önemli kararlardan biri, Avrupa Ekonomik Topluluğunu bir ekonomik ve para birliğine dönüştürme amacını ilân etmek oldu.

Uluslararası para sisteminin durumu, bir Avrupa para alanının oluşturulması ile ilgili güçlüklerin yanında konunun önemini ve zorunluluğunu da arttırmaktadır.

I. PARA BİRLİĞİNİN TANIMI

Para birliği olayında iki önemli öge vardır. İlki, birlik içinde döviz kuru birliğinin oluşturulmasıdır. Bunun için, döviz kurları arasındaki dalgalanma sınırları daraltılır ve ortadan kaldırılmaya çalışılır. Birliğe dahil ülke paraları arasında sabit kurlar geçerli olmalıdır. Birlik dışında kalan paralar için dalgalı döviz kuru uygulanabilir. Bu konuda, birliğe dahil ülkeler serbest olabilecekleri gibi, ortak bir dalgalanma politikası da izleyebilir. İkincisi, paraların konvertibilitesidir. Bu, birlik içinde

* Araş. Gör.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

sermaye hareketleri üzerinde herhangi bir kısıtlamasının olmamasını ima eder. Bu iki noktayı gözönüne aldığımızda, para birliğini döviz kuru birliği ve/veya sermaye piyasası bütünleşmesi olarak tanımlayabiliriz¹.

Tam olmayan para birliğine örnek teşkil eden döviz kuru birliğinin temel öğeleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- Birliğe dahil ülkeler sadece döviz kurlarını sabit tutmaya çaba gösterirler. Birlik içinde ekonomi politikalarının belirli bir biçimde bütünleşmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla tek bir merkez bankası ve ortak bir rezerv fonu henüz oluşturulmamıştır.
- Böyle bir birlikte üye ülkeler herhangi bir üye ülke parasını, nümerer olarak kullanmak üzere, referans para kabul edebilir, ya da yeni bir para yaratabilirler. Denge, ülkelerin uygun para ve maliye politikaları izlemeleriyle sağlanacaktır.

Tam bir para birliğine geçişin başlangıç aşaması olarak kabul edilebilecek döviz kuru birliği uygulamasına örnek olarak EEC'nin "yılan sistemi" uygulaması gösterilebilir.

Döviz kuru birliği ve sermaye piyasası bütünleşmesini içeren tam ve gerçek bir para birliğinin temel öğeleri de şunlar olabilir:

- Sabit döviz kuru uygulamasına ek olarak, üye ülkelerin döviz rezervlerini birleştirip ortak bir fon oluşturması gereklidir.
- Bu fon birlik içinde oluşturulacak tek bir merkez bankasının emrine verilmelidir. Ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasından sözkonusu kurum sorumlu olacaktır.
- Ülkeler para politikalarına ilaveten maliye politikalarını da birbirleri ile uyumlu hale getirmek ya da merkezileştirmek zorundadırlar². Birlik içindeki fiyat politikası aşırı fiyat farklılıklarına yol açmayacak şekilde düzenlenmelidir.
- Ulusal paralar arasında tam bir konvertibilite vardır. Sermaye birlik içinde kısıtlamaya tabi olmadan hareket edebilmelidir. Tam bir parasal birlik temelde, nihai olarak tek bir para kullanımına yol açacaktır.

II. OPTİMUM PARA ALANLARI KAVRAMI ve OPTİMALİK KRİTERLERİ

Bir para alanı, tek bir paranın veya tek bir paraya eşit olacak şekilde birbirine bağlanmış iki ya da daha fazla paranın dolanımında bulunduğu alandır. Bağlantılar, sabit döviz kurlarını, kısıtlamasız konvertibiliteleri ve birleştirilmiş ya da iyi bir şekilde koordine edilmiş parasal düzenlemeleri içerir³.

- 1 W.M. Corden, *Monetary Integration, Essays in International Finance*, No: 93, P.Ü.P., Princeton, N.J. April 1972, s. 2; Erden Öney, *Uluslararası Para Sistemi*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No: 448, Ankara 1980, s. 219, Okan H. Aktan, *Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi*, Ankara 1983, s. 16-22.
- 2 James Ingram, *The Case for European Monetary Integration Essays in International Finance*, No: 98, P.Ü.P., Princeton, N.J., April 1973, s. 6'dan Öney, s. 222.
- 3 Leland B. Yeager, *International Monetary Relations: Theory, History and Policy*, Second Edition, Harper and Row, 1976, s. 124.

Optimum para alanları ile ilgili literatür, bir taraftan küçük bir alanda dolanımda bulunan birçok bağımsız paralarla ilgili argümanları diğer taraftan da sadece bir kaç büyük para alanı oluşturmayla ilgili argümanları içermektedir⁴. Zıt sonuçlar ortaya çıkarabilen argümanların ileri sürülmesi, büyük ölçüde, varlığı kabul edilen para alanlarının ve/veya mevcut alanların bölünmesiyle elde edilebilecek daha küçük alanların ekonomik karakteristiklerine bağlanabilir. İlgili karakteristikler ücret ve fiyatların esneklik derecesini, boyutu, açıklık veya kapalılığı, homojenlik veya farklılığı, faktör hareketliliğini ve politik durumları kapsamaktadır.

Azalan marjinal fayda veya artan marjinal maliyet şeklinde ifade edilen genel ekonomik prensip faydalı bir ipucu sunmaktadır. Para birliği veya parasal parçalanmanın aşırı boyutlarını düşünelim. Aynı yönde hareket ettiğimiz sürece, artan avantajlar daha az olurken dezavantajlar daha büyük olmaktadır. Optimum iki uç arasında bulunmaktadır. Optimum para alanları kavramını tanımlamak, politika önerileri açısından analiz etmek ve somutlaştırmaktan daha kolaydır⁵. Bundan dolayı sınırların, düşünülen alanın karakteristiklerine bağlı olarak belirlenmesi analizler açısından faydalı olmaktadır.

Genellikle, ekonomik olmayan nedenlerden dolayı sınırların tamamen yeniden belirlenmesi ne de arzu edilebilir. Bununla beraber tartışmalar, para ve fiyatların fonksiyonlarıyla ilgili noktaları içeren, büyük ölçüde uygulanabilir bazı teorik konuların düzenlenmesiyle ilgili bir yöntem sağlar. Tartışmalar, ortak piyasalarda para politikası seçimi, bir ülkenin sabit veya dalgalı döviz kuru seçimi ve uluslararası parasal reformla ilgilidir. Bu nedenle optimum para alanının, bir noktada, sabit ve dalgalı kur sistemleri arasında bir uzlaşmayı ifade ettiği düşünülebilir. Öyleyse, optimum para alanı yakın ekonomik ilişkide bulunan bir grup ülkenin ulusal paralarını sabit kurlarla birbirine bağlayıp öteki paralara karşı dalgalanmaya bırakmalarıdır⁶.

Optimum para alanları konusunda asıl sorun şudur: Acaba böyle bir birlik hangi ülkelerden oluşmalıdır? Bu soruyu kısaca şu şekilde cevaplayabiliriz. Dış dengeyi, genelde, ya kur ayarlamaları ile ya da gelir ve fiyat değişimleri yoluyla sağlayabiliriz. Buradan hareketle, optimum para alanının dış dengenin ilk mekanizmayla sağlamanın ikinci yolla sağlamaya göre daha masraflı olduğu ülkeler arasında kurulması gerektiği sonucuna ulaşabiliriz.

Bundan sonraki bölümlerde, optimum para alanını inceleyen iktisatçıların, birliği oluşturacak ülkelerin sahip olması gerektiğini ileri sürdükleri bazı özellikler inceleneyecektir.

1- Üretim Faktörleri Hareketliliği Kriteri

Optimum para alanı kavramını ilk kullanan R.A. Mundell konuyu aşağıdaki

4 Herbert G. Gurubel, *International Monetary System*, Penguin Books, 1972, s. 123'de 4 büyük para alanı önermektedir: Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri, FEC ve EFTA ülkeleri (Afrika ve Ortadoğuyu kapsayabilir), Doğu Pasifik (Japonya, Yeni Zelanda ve Filipinleri içerebilir) ve Hindistan bölgesi.

5 *Ibid.*, s. 121.

6 Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 1980, s. 581.

şekilde açıklamaktaydı⁷. Tek bir paranın ve birden fazla paranın dolanımında bulunduğu bir para alanı içindeki düzenlemeler arasında büyük farklılıklar olacaktır.

Mundell bu farklılığı göstermek için iki bölgeyi ya da iki ülkeyi ihtiva eden bir model düşünmüştür. Başlangıçta ödemeler dengesi denkliği ve tam istihdam durumu sözkonusudur. Denge merkezler arasında meydana gelen bir talep kaymasıyla bozulduğunda, meydana gelmesi muhtemel olayları analiz etmiştir. Kısa dönemde, işsizliğe yol açmaksızın parasal ücretlerin ve fiyatların düşürülemediği ve para otoritelerinin enflasyonu önlemeye yöneldikleri varsayılmıştır.

Her iki merkezinde ulusal paralara sahip olması durumunda ortaya resesif bir eğilimin çıkacağı sonucuna varmıştır. Tam istihdam politikasını benimseyen merkezlerin ortak bir para kullanması durumunda da ortaya enflasyonist bir eğilimin çıkacağı sonucuna ulaşmıştır.

Yazara göre iki sistem bir kurumsal değişimle birbirine daha yakın duruma getirebilir: Dünya ekonomisinde işsizlik, merkez bankaları uluslararası düzenlemelerin yükümlülüğünün fazla veren ülkelere bırakılmasında anlaşılarsa veya bir uluslararası ödeme vastası oluşturma gücüne sahip bir dünya merkez bankası oluşturulursa ortadan kaldırılabilir. Fakat her iki tip para alanı, üyeleri arasında hem enflasyonu hem de işsizliği önleyemez. Sorun para alanı tipiyle ilgili değildir. Fakat para alanı sahası ile ilgilidir. Optimum para alanı dünya değildir.

Birden çok para alanının mevcudiyeti, tanımdan dolayı, dalgalı döviz kurlarını gerekli kılmaktadır. Talep bir ülke mallarından diğerine kayarsa, paranın değer kazanması veya kaybetmesi ödemeler dengesini düzelterek ve aynı zamanda işsizlik ve enflasyonu dizginleyebilecektir. Bu, ulusal paralar üzerine oturtulmuş dalgalı kurların en tercih edilebilir yanıdır.

Dünyanın, bağımsız paralara ve kendi içlerinde iki bölgeye sahip iki ülkeden meydana geldiğini düşünelim. Doğuda otomobil, batıda ise kereste üretilsin. Dalgalı döviz kuru bu çerçevede nasıl işler? Bunu açıklamak için ülkelerden birinin parasının diğerine karşı dalgalanmaya bırakıldığını ve otomobil endüstrisindeki produktivite artışının aşırı kereste ürünü talebine ve aşırı otomobil arzına yol açtığını varsayalım. Talepteki kaymanın nihai etkisi, doğuda işsizliğe batıda ise enflasyonist baskıya ve banka rezervlerinde doğudan batıya bir kaymaya yol açmasıdır. Doğudaki işsizliği hafifletmek için her iki ülkedeki merkez bankaları ulusal para arzını arttıracak veya batıdaki enflasyonu önlemek için ulusal para arzını kısıcaktır. Bundan dolayı her iki ülkede de, işsizlik enflasyon pahasına veya enflasyon işsizlik pahasına önlenir. Yahut düzenlemenin yükümlülüğü, doğuda bir miktar işsizliğe ve batıda bir miktar enflasyona katlanılarak, bölgeler arasında paylaştırılabilir. Fakat hem işsizlik ve hem de enflasyondan sakınılamaz. Dalgalı döviz kuru sistemi, ödemeler dengesi durumunu iki ülke arasında düzeltmesine rağmen, iki bölge arasında düzeltilmesine yardımcı olamaz. Bundan dolayıda, zorunlu olarak, bir ortak paraya veya sabit döviz kurları ile bağlanmış ulusal paralara tercih edilemez.

Fakat, bölgesel paralar ulusal paralar yerine ikame edildikten sonra dalgalı döviz kuru uygulamasına geçildiğini düşünelim. Doğu ve batı arasında dalgalı döviz

7 R.A. Mundell; "The Theory of Optimum Currency Areas", The American Economic Review, Vol. 1, No: 4, September 1963, s. 657-664.

kuru geçerliyse, bölgelerde ne enflasyon ne de işsizlik ortaya çıkacaktır. Batı ve doğu bölgesi merkez bankaları bölgesel paralarına bağlı olarak istikrarlı bir efektif talebi, dolayısıyla istikrarlı fiyatları ve istihdamı, sağlamayı benimserken; batı bölgesi parasının doğuya nisbeten değer kazanması da ödemeler dengesi denkleğini garanti edecektir.

Dalgali döviz kuru uygulaması ulusal değil, bölgesel paralar açısından uygulanmalıdır. Diğer bir deyişle optimum para alanı bölgedir.

Ulusal paralar üzerine oturtulmuş dalgali döviz kurları ile ilgili arguman, faktör hareketliliğine ilişkin Ricardo'nun kabul ettiği varsayımların geçerliliğine bağlıdır⁸. Faktör hareketliliği içsel olarak yüksek ve dışsal olarak düşükse ulusal paralar üzerine oturtulmuş dalgali döviz kurları sistemi yeterince etkin olarak işleyebilir. Fakat ülkeler çok bölgeli ise, dalgali döviz kurları ile ilgili arguman sadece paraların bölgesel bir temel üzerinde yeniden düzenlenmesi durumunda geçerli olacaktır.

2- Ekonomik Açıklık Kriteri

Optimum para alanların belirlenmesiyle ilgili olarak Mc Kinnon tarafından ileri sürülmüş bu kriter, ekonomik yapının önemli bir ögesine dikkati çekmektedir. Yazarın bu konuyla ilgili görüşleri kısaca şu şekilde özetlenebilir⁹.

Optimallik fikri, ekonomik açıklığın (ticarete konu olabilen malların olmayanlara oranı) iç fiyat düzeyi istikrarının zorunluluğuna işaret eden iç ve dış denge- nin uzlaştırılması problemi üzerindeki etkileri tartışılarak geliştirilmelidir. Sözkonusu oranın yüksekliği (düşüklüğü), yüksek (düşük) dereceli ekonomik açıklığı ifade etmektedir. Optimum, burada para-maliye politikası ve dalgali döviz kurunun, tam istihdam, uluslararası ödemeler dengesi ve istikrarlı iç genel fiyat düzeyi amaçlarının en iyi çözümünü elde etmek amacıyla uygulanabildiği bir para alanını tanımlamak için kullanılmaktadır. İlk iki amaç arasındaki muhtemel çelişkilere değinilmesine rağmen, üç amaç birlikte ele alınmamıştır. Bundan dolayı, optimallik fikri komplekstir ve kesin bir şekilde belirlenemez.

Ticarete konu olabilen malların olmayanlara oranı, tüm malların dış ticarete dahil edilen ve edilemeyen mallar şeklinde sınıflandırılabilceğini varsayan basitleştirici bir kavramdır. Ticarete konu olabilen mallar: (1) İhraç edilebilirler ve ihraç edilmişlere, (2) İthal edilebilirler ve ithal edilmişlere işaret etmektedir. Ticarete konu olabilen malların olmayanlara oranı ifadesi, üretime veya tüketime de uygulanabilir.

Bu açıklamalardan sonra Mc Kinnon, dalgali döviz kuru sistemi ve para-maliye politikası uygulamasının, açıklık derecesine göre, farklı ekonomilerde ne tür etkiler meydana getirebileceğini incelemiştir.

Kapalı ekonomilerden açık ekonomilere doğru yöneldiğimizde, dalgali döviz kurları hem dış dengenin kontrol aygıtı olarak daha az etkin, hem de iç fiyat istikrarı için hayli zararlı olmaktadır. Gerçekten, dalgali döviz kurundaki istenmeyen

8 Bu konu için bkz.; M. Erol İyiboçkurt, Dış Ticaret —Teori ve Politika—, Bursa İ.T.İ.A. Yayın No: 21, Bursa 1977, s. 15.

9 Ronald I. Mc Kinnon; "Optimum Currency Areas", The American Economic Review, Vol. LIII, No: 4, September 1963, s. 717-725.

spekülatif hareketlerden endişe duyulmakta ise, sabit döviz kurları (veya dış dünya ile ilişkisi olan ortak para) politikası optimal olacaktır. Diğer taraftan, sözkonusu ekonomilerdeki işsizlik durumuna göre, para-maliye politikası değişik uygulamaları biçimleri ile benimsenebilir.

Reel düzenleme maliyetlerinin minimize edilmesi, büyük ölçüde yurtiçi genel fiyat düzeyindeki kaçınılmaz dalgalanmaların minimize edilmesine bağlı dış dengeyi korumayı gerektirir. Arguman daha çok paranın likidite özelliği ile ilgilidir. Para politikası amaçlarından biri, ekonomik malların bir örnek kümesi cinsinden değerinin istikrarlı kaldığı bir para türü oluşturmaktır. Gerçekten, paraya likidite özelliği veren bu istikrarlı değer muhafazadır.

Para alanı yeteri kadar büyükse, ki bu durumda ticarete konu olmayan malların oranları da büyüktür, ticarete konu olmayan mal miktarına göre yurtiçi para değerinin istikrarlı kılınması sözkonusu alandakiler nazarında paraya likidite değeri vermek için yeterlidir. Dış dünyadaki potansiyel yatırımcıların bakış açısından ise yeterli iç kapital birikimi ve tam istihdam, dış kapital hareketlerinden çok daha önemlidir.

Sözkonusu alan küçükse, ki bu durumda ticarete konu olabilenlerin olmayan mallara oranları da büyüktür ve ilk malların fiyatları adeta tamamen dış paraya göre belirlenir. Ticarete konu olmayan mallar sınıfı tipik ekonomik mal kümesini oluşturmayabilir. Buna karşılık, ithal edilebilirler sınıfı daha iyi bir örnek olabilir. Birbirleriyle ticaretleri yoğun olan ve herbirinin ithalatın temsili bir kümesine göre paranın istikrarlı kılındığı birçok küçük alana sahipsek, her bir para diğerlerine göre istikrarlı olacaktır. Küçük alanlar açısından paralarının likidite değerinin muhafaza edilmesi için, bir sabit döviz kuru sistemi zorunludur. İlaveten, küçük alanlar arasındaki sermaye hareketleri, etkin ekonomik uzmanlaşmayı ve büyümeyi teşvik etmek için, ekonomik olarak gelişmiş büyük alanlar arasındaki serbest sermaye hareketlerinden çok daha gereklidir. Böyle hareketlere ilişkin anlaşmalı düzenlemeler ortak bir para vasıtasıyla büyük ölçüde kolaylaştırılır. Elli devletli Birleşik Devletler uygulaması, bu argümanların pratikteki bir örneği durumundadır.

Daha büyük bir alanın parasına göre istikrarlı kalınmadığı ve bu yüzden parasının likidite değerinin daha düşük olduğu küçük bir alana sahipsek, yurtiçi birimler yabancı banka balanslarını biriktirmeye yönelecektir. Bu, küçük alanda yatırımın marjinal etkinliği diğerlerinden daha büyük olsa da meydana gelecektir.

Paraları zayıf olan ülkeler güçlü paralara sahip ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını finanse etmek durumunda kalacaklardır. Bu nedenle, sermayeye ihtiyacı bulunduğu ülkelerden kapital çıkışlarının olduğunu, bunun "reel" düşüncelerden çok "parasal" düşüncelerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Böyle ülkelerdeki otoriteler genellikle daha sıkı döviz kontrolleri sürdürmeye mecbur kalırlar. Bu argüman, kontrol edilmeyen dalgalı döviz kurlarının kullanımıyla ilgilidir. İç dengenin sürdürülmesi ile ilgili bu aygıt, sadece sözkonusu paraların dünyanın güçlü paralarıyla benzer türde bir likidite değerine sahip olduğu zaman iyi işleyecektir. Dalgalı döviz kuru nun yalnız kendisi yeterli bir kontrol aygıtı değildir ve zorunlu olarak döviz kontrolüne olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz.

3- Diğer Kriterler

P.B. Kennen optimallik kriteri olarak farklılaşma olgusunu ileri sürmektedir:

"Kısaca, bir ulusun ürün karışımındaki farklılık işgücü hareketliliğinden daha uygun olabilir... Oldukça farklılaşmış ulusal bir ekonomi sık sık değişimlere uğramayacaktır... Gerçekten, ana ihracatına yönelik talepte bir düşme ile karşılaştığında, işsizlik daha az farklılaşmış bir ulusal ekonomide karşılaşılabilecek kadar ağır bir şekilde ortaya çıkmayacaktır... Dış ve iç talep arasındaki bağlantılar, özellikle ihracat ve yatırım arasındaki bağlantı, dışarıdan "ithal edilmiş" yurtiçi istihdamdaki değişimler ve kapital formasyonundaki benzer değişimlerle, büyük ölçüde ağırlaştırılmayacağından farklılaşmış ulusal ekonomilerde daha zayıf olacaktır¹⁰."

Kennen üretim ve ihracat farklılığının, dışsal dengesizlik nedeniyle atıl hale gelmiş işgücü ve kapitali tekrar emmek için yeterli meslek hareketliliği bulunmadıkça içsel istikrarı garanti etmeyebileceğini belirtmektedir. Bundan başka, ihracat talebindeki değişimler ticari hayattaki dalgalanmalardan meydana geldiğinde, tüm olarak ihracatın etkilenebileceğini ve bundan dolayı ihracattaki farklılaşmanın, bu takdirde dışarıdan ithal edilmiş istikrarsızlığa karşı koruyucu olmasının beklenemeyebileceğini de vurgulamıştır.

Bir ülkenin ekonomik boyutu genellikle o ülkenin kaynaklarını, nüfusunu ve ekonomik faaliyet hacmini ifade etmektedir. Tek bir gösterge gerekli olduğunda, toplam reel gayri safi ulusal hasıla uygun bir gösterge olmaktadır. Bir para alanı ne kadar küçükse, para standart fonksiyonlarını o kadar az mükemmellikte yerine getirmektedir. Küçüklük, yetersiz bir döviz piyasasına neden olmaktadır. Küçük bir ülkenin dünya piyasalarında "devede kulak" durumunda olduğu ve bu yüzden de hayli elastik ihracat talebi ve ithalat arzıyla karşı karşıya bulunduğu kabul edilebilir. Yüksek elastikiyetler döviz piyasası istikrarına ve dolayısıyla da bağımsız dalgalanan bir paranın tutarlılığına katkıda bulunur¹¹.

Politik birleşme olgusu, para birliği ve parasal bağımsızlık ile ilgili argümanların tartışılmasında, üzerinde en çok durulan bir konudur. Para birliği veya döviz kurlarının sabit tutulması, yüksek düzeyde para-arz politikalarının koordinasyonunu gerekli kılar. Sadece para, maliye ve bütçe politikalarının değil, aynı zamanda sendikal düzenlemeyle, işsizlik ve enflasyon arasındaki seçimle ilgili politikaların da koordine edilmesi zorunludur. Böyle bir zorunluluk, uygun bir derecede politik birleşmeyi de gerektirecektir. Bu ise, coğrafik yakınlığa, etnik faktörlere, ulusal geleneklere ve benzerlerine bağlıdır. Politik birleşme uygun değilse veya arzu edilmiyorsa, muhtemel ortakların aynı zamanda sağlam bir para birliğini de unutmaları gerekir¹².

Ücretlerin ve fiyatların esneklik derecesi, monopollerin, kartellerin, sendikalarının ve uzun dönem mukavelelerinin nasıl işlediğine, ürünlerin ve üretim sürecinin karakteristiklerine, piyasaların nasıl organize edildiğine, vergi ve hükümet düzenle-

10 P.B. Kenen; "The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View", in R.A. Munnell and A.K. Swodobod (eds), Monetary Problems of International Economy Chicago U.P., 1969, s. 49'dan; Giovanni Magnifico, European Monetary Unification, Macmillan, 1973, s. 49.

11 Yeager, op. cit., s. 127.

12 Yeager, İbid., s. 132.

melerinin yapısına ve sayılamayacak diğer teknolojik ve kurumsal faktörlere bağlıdır. Esneklik, fiyatların ve ücretlerin başıboş dalgalanmasını ifade etmez. Daha ziyade, piyasaları berrak muhafaza etmek amacıyla zorunlu değişimler için herhangi bir engelle karşılaşmamasını ifade eder. Esnek ücret ve fiyatlar, sabit döviz kurlarında dahi, üretim ve istihdamda büyük dalgalanma olmaksızın ödemeler dengesi denliğini sağlar. İlgili alanlardaki yüksek fiyat ve ücret esneklik derecesi, para birliğiyle ilgili argümanlar arasında önemli bir ağırlığa sahiptir¹³.

Enflasyonist veya deflasyonist eğilimlerden sakınma olasılığı da, bir para birliğinde muhtemel ortaklarla bir araya gelinip gelinemeyeceğine karar verilmesinde önemli olmaktadır. Çünkü, enflasyon iktisat politikası tartışmalarında merkezi öneme sahiptir. Öyleyse, ulusal enflasyon meyli (NPI) optimum para alanıyla ilgili bir diğer kriter olarak dikkate alınmalıdır¹⁴. Çok ülkeli bir alana ilişkin bir para politikası, ancak, üyelerin ulusal enflasyon meyilleri eşit değerde olursa anlamlı olur.

Bir para alanın, optimal olabilmesinin fonksiyonel niteliğine bağlı olduğu da ileri sürülmektedir¹⁵. Ascheim ve Park fonksiyonel nitelikte birden fazla para alanının oluşturulmasını ve bu alanlar arasında uluslararası mübadelelerde kullanılmak üzere suni para birimlerinin (ACU) yaratılmasını önermektedirler. Buna göre, bir para alanında iki farklı para yanyana bulunacaktır. Para alanı içinde, birbirine sabit kurlarla bağlı ulusal paralar ya da bölge içinde kullanılan tek bir para ile, para alanı dışındaki uluslararası mübadelelerde yani bölgeler arası işlemlerde kullanılacak ACU'ler. Böylece fonksiyonel para alanı kavramı, geleneksel optimum para alanı kavramından bir ölçüde farklılık taşımaktadır. Geleneksel kavram, bölge içinde tek bir para kullanımını ve bu kullanımdan da tasarruf sağlanmasını öngörmektedir. Buradaki öneri ise, bölge içindeki mübadeleleri kolaylaştıracak optimum bir alan yaratmakla yetinilmeyip, bölgeler arası muameleler içinde farklı alanların oluşturulmasına yöneliktir.

III. PARA BİRLİĞİNİN FAYDA ve MALİYETİ

Para birliği, birliğin her yerinde dolanımda bulunan ve tek bir merkez bankası sisteminde düzenlenen tek bir parayı ifade eder. Para birliği, bağımsız parite değişimlerinden toptan vazgeçme, dalgalanma sınırlarının sıkı kontrol altında tutulması ve tam bir konvertibilitenin oluşturulması ile paraların sıkı bir şekilde birbirine bağlanması durumunda fiilen tam bir şekil kazanabilir.

Ekonomik birlik durumu, sadece parasal konuları değil, ekonomi politikasının tüm temel konuları merkezileştirildiğinde ortaya çıkar. Bu özellikle, maliye politikasını, gelirler politikasını, planlamayı ve bölgesel politikayı içerir.

Bir para birliği oluşturmanın dört ekonomik avantajı vardır¹⁶:

- 13 Bu konu için bkz., Yeager, *İbid.*, s. 125.
- 14 M.J. Fleming, "On Exchange Rate Unification", *Economie Journal* Sept. 1971, s. 468.
- 15 Joseph Ascheim and Y.S. Park; "Artificial Currency Units: The Formation of Functional Currency Areas", *Essays in International Finance*, No: 114, P.U.P., Princeton, N.J., April 1976, s. 25'ten, Öney, s. 227.
- 16 P.B. Kennen; "Capital Mobility and Financial Integration: A Survey", *Princeton Studies in International Finance* No: 19, Princeton 1976, s. 28, Allen H. Meltzer, "The Dollar as an International Money", *Banca Nazionale del Lavera*, QR, March 1973, s. 21-8, *Magnifico*, op. cit., s. 200.

- Daha basit transfer ve hesaplamaların yol açacağı artan etkinlik ve döviz riskinin ortadan kalkması,
- Artan sermaye hareketliliği sayesinde geleneksel tipteki ödemeler dengesi problemlerinin ortadan kalkması (fakat, bölgesel problemleri gözden kaçırmamak gerekir),
- Döviz rezervlerinin ortaklaşa (bir havuzda) toplanması nedeniyle elde tutulan dövizlerden sağlanan ekonomiler,
- Birliğin parasal durumunun birlik tarafından kontrolünün sağlanması olasılığı.

Para birliğinin avantajları, yalnızca tam parasal birlik vasıtasıyla mükemmel bir şekilde gerçekleşebilir. Tam bir parasal birlik, daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, sonuçta tek bir para kullanımına yol açacaktır.

Tek bir paranın sağlayacağı avantajlar ise şunlar olabilir:

- a) Borç ve alacaklar tek bir değer birimiyle belirlenecektir,
- b) Ödeme ve kredi işlemleriyle ilgili maliyetlerde azalma olacaktır.
- c) Topluluk parasının değerine olan güven, topluluk içindeki değişimlerde karşılaşılan bütün engelleri ortadan kaldıracak ve produktivite kazançları sağlayacaktır.

İlaveten, tek bir paranın dengesizlikler üzerinde de etkileri olacaktır¹⁷. Bu etkiler, hem bölgeler arası denkleştirme sürecinde hem de bölgeler arası sermaye hareketlerinde kendini gösterecektir.

Bunlara ilaveten para birliği, birlik içinde tek bir döviz politikasının, dışa karşı tek kurun geçerlilik kazanmasına olanak sağlar. Ulusal paralar egemenliklerini yitirirken, birlik içinde uluslar üstü düzeyde parasal egemenlik sağlanmış olur¹⁸.

Para birliğinde döviz kurları sabit olacağı için, piyasalarda istikrarsızlık ve belirsizlik giderilmiş olacaktır. Sermayenin yeni para alanı içinde etkin olarak hareket etme imkânı doğacaktır. Dolayısıyla para alanının üretimi ve geliri yükselmiş olacaktır. Para alanının reel gelir düzeyi üzerinde olumlu etkide bulunmasında, fiyat istikrarının rolü büyük önem taşır¹⁹. Para alanı fiyat istikrarını iki şekilde sağlar: Herşeyden önce bölgenin genişliği tesadüfi nitelikteki krizlerin telafisine olanak sağlar. Öte yandan, para alanında ithal mallarının tüketim sepetindeki ağırlığı, birlik öncesi her ülke sepeti içindeki payından daha az olacaktır.

Para birliği oluşturmanın muhtemel maliyetleri şunlar olabilir²⁰:

- Birlik içindeki ülkelerin bağımsız para politikası uygulama ve böylece iç dengesizliklerle mücadele etme serbestiyetinin kaybolması.
- Ülkelerin kendi başlarına seçecekleri işsizlik-enflasyon oranlarının birlik içinde bağdaştırma olanağının bulunmayışı.

17 Bu konular için bkz., M. İlker Parasız, Uluslararası Para Sistemi, Bursa İ.T.İ. Akademisi Yayını No: 38, Bursa 1980, s. 266.

18 Giompietro Morelli; "International Organization and Monetary Issues: The Role of ECC", Uluslararası Parasal Sorunlar ve Türkiye, ODTÜ Gelişme Dergisi: 1975 Özel Sayısı, s. 86-87.

19 Öney, op. cit., s. 228.

20 Öney, Ibid., s. 231, Rıdvan Karluk, Avrupa Para Sisteminin Kuruluşu, İşleyişi ve Sistem Karşısında Türkiye'nin Durumu: Genel Bir Değerlendirme, DPT, Yayın No: 1952, AETB, 13, 1984.

— Para birliği durumunda, bazı ülkelerin ya da bir ülke içindeki bölgelerin geri kalıp büsbütün fakirleşme olasılığı.

Para birliğinin yararlarının daha genel ve soyut olmasına karşı, kayıpların daha ulusal ve genel olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu tür kazançlar ve kayıpların kantitatif olarak ölçülmesi olanaksızdır. Ancak yönünü saptamak mümkündür.

IV. OPTİMALLIK KRİTERLERİNİN KISA BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Mundell'in kastettiği faktör hareketliliği işgücü hareketliliğidir. İşgücü bölge içinde serbestçe dolaşıyorsa, para alanı içindeki bir ülkenin karşılaşılabileceği ödemeler dengesi açığı ve işsizlik düzeyi kendiliğinden giderilecektir. Bu yaklaşım eleştirilmiş ve işgücünün değil ülkeler arasında, bir ülke içinde dahi hareketsiz kaldığı çok daha gerçekçidir denmiştir. Kaldı ki, iç ve dış dengesizliğin giderilmesinde işgücünden çok sermaye hareketliliğinin önemli bir rolü olduğu unutulmamalıdır²¹. Diğer taraftan da, faktör hareketliliğinden bölgeler arasındaki coğrafik faktör hareketliliğinin mi, yoksa endüstriler arasındaki faktör hareketliliğinin mi dikkate alınması gerektiği önemli bir konudur. Mundell'in, daha ziyade, bölgeler arasındaki coğrafik faktör hareketliliğiyle ilgilendiği düşünülebilir²². Faktör hareketliliği uygun kriter olarak ele alındığında, bölgesel kalkınma ile ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapılmalıdır. Öte yandan, bir para alanında faktör hareketliliği ile istikrar politikaları arasındaki ilişkiler gözden uzak tutulmamalıdır²³.

Mc Kinnon'un argümanı, büyük ölçüde, dış fiyatların nisbeten istikrarlı olduğu varsayımına dayanır. Oysa bu, her zaman gerçekleşmeyebilir. Böyle bir durumda, sabit döviz kuru uygulaması enflasyon ithaline yol açabilir. Yüksek derecede açıklık, bu sorunu daha da ağırlaştırır. Bundan başka açıklık kriteri, ilgili malların elastikiyetlerini dikkate almak zorundadır. Finansal açıklık ve mal ve hizmetler ticareti açıklığının farklı değerlendirmelere yol açabileceği de unutulmamalıdır. Daha da önemlisi, analizlerde fiili açıklığın ve potansiyel açıklığın farklı olgulara işaret ettiğinin dikkate alınması gerekliliğidir²⁴.

Bu kriterlerin tümünün yetersiz olduğu düşünülebilir. Nitekim, Grubel konuyla ilgili aşağıdaki sorulara tatmin edici cevapların verilemeyeceğini ileri sürmektedir²⁵. Optimum para alanında faktör hareketliliğinin hangi derecesi ve para değerlerinin ne tür bir istikrarı başarabilecektir? Bundan başka, her biri dikkate alınarak belirlenmiş optimum para alanları farklılık gösterirse, bu optimallik kriterlerinden hangisine nispi olarak ağırlık vermek gerekir? Optimallikle ilgili sosyal, politik, tarihi kriterler analizlere nasıl dahil edilmelidir?

Son olarak şu husus da belirtilmelidir. Kriterlerin büyük çoğunluğu soruna sabit ve dalgalı döviz kuru sistemlerinin yarar ve sakıncaları açısından yaklaşmaktadır. Konuyla ilgili tartışmalarda bu noktayı gözden kaçırmamak gerekir.

21 Öney, op. cit., s. 225.

22 Bu konu için bkz.; Mc Kinnon, op. cit., s. 724.

23 Bu konular için bkz.; Magnifico, op. cit., s. 54-62.

24 Yeager, op. cit., s. 129.

25 Grubel, op. cit., s. 123.